

ΚΩΣΤΑΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗ (ΜΕ-
ΣΑ 17ου αί. - 1725): ΟΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΕΣ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑ
ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΑΣ (1674)

Διερευνώντας τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο διαμορφώθηκαν οἱ σχέσεις φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης στὸ νεοελληνικὸ πνευματικὸ χῶρο τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰώνα, μὲ στόχο τὴν κατανόηση τῶν ἐπὶ μέρους πτυχώσεων τῆς περιπατητικῆς καὶ τῆς νεότερης σκέψης, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσω, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἐλάχιστα γνωστὰ χειρόγραφα κείμενα ποὺ ἄπτονται τῆς παρὰπάνω θεματικῆς¹, καὶ ἓνα χειρόγραφο ὑπομνηματιστικὸ κείμενο τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ ποὺ ἐπιγράφεται *Εἰς τὰ τοῦ Φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. Διαλέξεις*. Ἔχει συγγραφῆ στῆ Βενετία τὸ 1674 καὶ παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα ἀρ. 87 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου. Πρόκειται γιὰ «τεῦχος χάρτινον ἐκ φύλλων 110 (μήκους 0,215, πλ. 0,16), οὗ τὸ κείμενον ἐν μιᾷ τῶν σελίδων ἐκάστη μονόστηλον ἐκ γραμμῶν 21», ἕπως τὸν περιγράφει ὁ Ἄθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, καὶ εἶναι «αὐτόγραφος κώδιξ Γεωργίου τοῦ Σουγδουρῆ». «Ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ κόσμημά τι ὑπάρχει φιλόκαλον, τὸ δὲ τοῦτο περιέχον ἐν ἑαυτῷ φύλλον ἔχει καὶ τὸ σημεῖωμα τόδε: ἔκ τῶν τοῦ διδασκάλου Ἀ[να]γίου ἀφιερῶθη τῷ Παναγίῳ Τάφῳ κατὰ τὸ αἴσιον [=1770] ἔτος, καὶ πᾶς τις τὰς προγεγραμμένας θύραθεν ἀρᾶς ἀναγνώτω»². Ἀπὸ τὴν ἐξέταση τοῦ κώδικα διαπίστωσα ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ 115 φύλλα. Τὰ φφ. 1 - 2 εἶναι ἄγραφα, στὸ φ. 3α ὑπάρχει τὸ «φιλόκαλον» σχῆμα καὶ στὸ φ. 3β «τὸ σημεῖωμα». Τὸ κείμενο ἀρχίζει ἀπὸ τὸ φ. 4α καὶ ὀλοκληρῶνεται στὸ φ. 113α. Στὴν ὥα τοῦ φ. 3α διαβάζουμε: «1674. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΣ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗΣ. Στὴν ὥα τοῦ φ. 4α μὲ δια-

1. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη*. Ὁψεις τῆς φιλοσοφικῆς διερεύνησης ἀπὸ τὸν 15^ο ὠς τὸν 19^ο αἰώνα, Ἰωάννινα, 2002, σσ. 135 κέ.

2. Ἄθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, ἴτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου Πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἐλληνικῶν κωδίκων*, Τόμος 4, Bruxelles, 1963 (Ἐν Πετρούπολει, 1899), σσ. 94-95.

φορετικό μελάνι σημειώνεται: «γέγραπται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γεωργίου Ἰερέως Σουγδουρῆ». Τὰ φφ. 113β - 115β εἶναι ἄγραφα. Ἡ στάχωση εἶναι ἀπὸ χαρτόνι καὶ διατηρεῖται σὲ πολὺ καλὴ κατάστασιν³.

Ἄρχῃ (φ. 4α): «Ἐπεὶ μὲν ὁ τῆς φύσεως μύστης ἀδύτων ἐν τῇ τῶν περὶ Οὐρανοῦ ἐκδόσει, τὸ ἐν τῶν τοῦ φυσικοῦ σώματος εἰδῶν, τὸ οὐράνιον ἀμέλει καὶ φθαρτὸν ἐξηκριβώσατο, καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τὴν ἀκροτάτην θέαν, καὶ μάλιστα τὴν γεννητοῦ καὶ φθαρτοῦ σώματος τῷ κοινῷ ἀνθρώπων γένει τὰ νῦν παρατίθησι». Τέλος (φ. 113α): «Καὶ περὶ τῶν στοιχείων καὶ τῶν περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἀρκείσθω τσαῦτα. Γεώργιος ἱεροδιάκονος σουγδουρῆς ἐκ πόλεως Ἰωαννίνων. 1674 φεβρουαρίου 16 ἐν τῇ τῶν Ἐνετιῶν».

Τὸ κείμενο ἀπηχεῖ τὴν ἐρμηνεία τῶν σχολιαστῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀφροδισιέως, τοῦ Σιμπλίκιου, τοῦ Avicenna, τοῦ Averroes καὶ τῶν σχολαστικῶν. Τῇ σχολαστικῇ, ἄλλωστε, γνωσιοθεωρητικῇ διδασκαλίᾳ γιὰ τὰ εἶδη (species) φαίνεται νὰ υἰοθετεῖ ὁ Σουγδουρῆς, ὅταν γράφει ὅτι «κατὰ [...] τὴν κοινὴν δόξαν ἢ ψυχὴ ἢ ἡμέτερα σὺν τοῖς ἐντυπομένοις εἶδεσι συντρέχει εἰς τὴν ποίησιν τῶν αὐτῆς νοητικῶν ἐνεργειῶν»⁴. Ὁ ἴδιος συγκαταλέγει τὸν ἑαυτό του στὸ «σύλλογο τῶν περιπατητικῶν»⁵ καὶ ἐνῶ συμφωνεῖ σὲ ἀρκετὰ σημεῖα μὲ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Thomas Aquinas, τοὺς «περὶ Θωμᾶν»⁶, φαίνεται νὰ συντάσσεται, στὰ περισσότερα θέματα, μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Duns Scotus, μὲ τὸν ὁποῖο συμφωνοῦν «κοινῶς οἱ θεολόγοι τε καὶ φυσιολόγοι [...] ἅπαντες»⁷.

«Ὁμοίως τὸ διδασκαλὸν ἀνὴρ ἐκγεγράφη τῷ βιβλίου τῆς ἀρχῆς, καὶ περὶ τῶν στοιχείων καὶ φθορᾶς ἐξοχρῆται γένει, ἵνα βεβαιωθῆσιν ὅτι οἱ κοινῶς οἱ θεολόγοι τε καὶ φυσιολόγοι [...] ἅπαντες».

Τὸ σημείωμα στὸ φ. 3β τοῦ χφ. 87 τοῦ ΜΠΤ.

3. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς δὲν συνυπολόγισε τὰ ἄγραφα φύλλα καὶ τὸ φύλλο ποὺ περιέχει τὸ σχῆμα. Τὸν ἀκολούθησα στὴν παρουσίαση τοῦ χφ. στὸ: Κώστας Θ. Πέτσιος, «Οἱ χειρόγραφες Ἰεροδίαξεις» τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ Ἐἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς (1674)», Ὁ Ἑρανιστῆς 22 (1999), σσ. 246-251. Στὴν παρούσα ἐργασία οἱ παραπομπές γίνονται σύμφωνα μὲ τὴ νέα ἀρίθμηση.

4. Γεώργιος Σουγδουρῆς, *Εἰς τὰ τοῦ Φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. Διαλέξεις*, φ. 21α

5. Βλ. ἐνδεικτ., φ. 81α: «τέσσαρας κοινῶς ὁ ἡμέτερος τῶν περιπατητικῶν σύλλογος ποιότητος γινώσκει, [...] τὴν θερμότητα, τὴν ψυχρότητα, τὴν ὑγρότητα, καὶ τὴν ξηρότητα».

6. Ὁ.π., φ. 13β: «τῆς οἰκείας ἀναλύσεως μέχρι τῆς πρώτης ὕλης ἄριστα δοκοῦσι προνοοῦμενοι οἱ περὶ Θωμᾶν, τὰ κοινὰ τῶν συμβεβηκότων οὐκ ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ, ἀλλ' ἐν τῷ συνθέτῳ συμπεραίνοντες ὑποκεῖσθαι» [...]. «Ἡμεῖς γοῦν [...] αἰρετωτέραν τὴν ἐναντίαν κρίνωμεν δόξαν» πβ. φ. 25α.

7. Ὁ.π., φ. 40β.

Γιὰ νὰ θεματοποιήσῃ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους, συνοψίζει κατὰ [...] τοῦ φιλοσόφου τῆδε κακεισε σποράδην λεχθέντα⁸ καὶ συζητᾶ ἐκτενῶς, μὲ συνεχεῖς ἀναφορὲς στὸ ἀριστοτελικὸ Corpus, τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων οὐσίας καὶ συμβεβηκότων, στὸ πλαίσιο ποὺ διαμόρφωσε ἡ ἀριστοτελική-σχολαστικὴ παράδοση γιὰ τὶς ποιότητες. Μέσα ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ πρίσμα αὐτῆς τῆς παράδοσης ὁ Σουγδουρῆς ἀντιπαρατίθεται πρὸς τοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς εὐρέως διαδεδομένης κατὰ τὴν Ἀναγέννηση θεωρίας γιὰ τὶς «*qualitates occultae*», τὶς «κρυφὲς ποιότητες» τῶν πραγμάτων, χαρακτηρίζοντας «μειρακιώδη» τὰ ἐπιχειρήματά τους⁹.

Θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι οἱ θέσεις ποὺ ἐκφράζει ὁ Σουγδουρῆς, ὡς παρέκβαση ἀπὸ τὸ καθαυτὸ συζητούμενο φιλοσοφικὸ πρόβλημα τῶν ποιότητων καὶ τῶν σχέσεων οὐσίας-συμβεβηκότων, ἴσως σχετίζονται τόσο μὲ τὴν αἰνιγματικὴ ὑπόδειξη τοῦ Ἀνανία στὸ παράφυλλο¹⁰, ὅσο καὶ μὲ τὴ διαμάχη περὶ Θείας Οὐσίας καὶ Ἐνεργειῶν, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Σουγδουρῆς ἀναγκάσθηκε τὸ 1699 σὲ Ὁμολογία Πίστεως¹¹. Ὁ Σουγδουρῆς ἀναπτύσσοντας θέματα φυσικῆς φιλοσοφίας ἀναφέρεται καὶ σὲ ζητήματα θεολογικά, ἔπως μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἀπὸ τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα:

*Πιθανώτερον ἐστὶ τὴν ποσότητα μὲν ἀμέσως ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ,
τὰ δὲ κοινὰ τῶν συμβεβηκότων ἐν αὐτῇ ὑποκεῖσθαι τῇ ποσό-*

⁸ Ὁ.π., φ. 72α.

⁹ Ὁ.π., φ. 19β: «Φασὶ τινὲς τῶν ἀντιτεινόντων, τὴν μὲν ψυχρότητα οὐκ ἀναλαμβάνεσθαι παρὰ τοῦ εἶδους τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ παρὰ τινος κρυπτῆς ποιότητος ἐν αὐτῷ τῷ ὕδατι ἐνδομυχοῦσης. Μειρακιώδη δὲ ταῦτα» πβ. φ. 20α: «Ταῦτα δὲ μᾶλλον ψευδῆ».

¹⁰ Βλ. παραπάνω, σ. 235 καὶ τὸ πανομοιότυπο στὴ σ. 236. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀννία Ἀντιπάριο († μετὰ τὸ 1772), μαθητὴ τοῦ Δωροθέου Λεσβίου, ὁ ὁποῖος χρημάτισε διδάσκαλος τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ἡ σχέση του μὲ τὸ Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου προκύπτει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὴν προμετωπίδα τοῦ ἔργου του, *Σπλάγγνον Γραμματικῆς ἢ περὶ μορίων...*, Ἐνετίησιν, 1764, ὅπου διαβάζουμε ὅτι ἐτυπώθη «ἀναλώμασι τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου». Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle...*, Tome 2, Paris, 1928, σ. 28. Στὸν κώδικα 51 τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, φφ. 4α-5β, περιέχεται τὸ κείμενο Νικολάω τῷ Σοφολογιωτάτῳ Ἀνανίας ἱερομόναχος εὐ πράττειν, γραμμένο τὸ 1759, ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ διαμάχη τοῦ Νικολάου Ζερζούλη μὲ τὸν Δωρόθεο Λέσβιο καὶ τὸν Ἀνανία Ἀντιπάριο στὴν Κωνσταντινούπολη. Βλ. τὸ κείμενο στὸ: Λίνος Γ. Μπενάκης, *Μεταβυζαντινὴ Φιλοσοφία 17ος - 19ος αἰώνας*. Ἐρευνα στὶς πηγές, Ἀθήνα, 2001, σσ. 86-88. Γιὰ τὴν ἀντιπαραθέση βλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη*, σσ. 306 κέ.

¹¹ Γιὰ τὸ κείμενο βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεῖς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, Τόμος 4, σσ. 387-388. Ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὸ θέμα παρατίθεται ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, «Ἱστορικὰ Σημειώματα. Β'. Γεώργιος Σουγδουρῆς», *Θεολογία* 4 (1926), σσ. 8-10· πβ. Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Σουγδουρῆς Γεώργιος», *Θ.Η.Ε.* 11 (1967) σσ. 287-289· Παναγιώτης Κ. Χρήστου, «Ἡσυχαστικαὶ ἀναζητήσεις

τητι. Καὶ ταύτην μὲν τὴν θέσιν πιθανωτέραν ποιεῖ τὸ τῆς εὐ-
 χαριστίας μυστήριον, ἐν ᾧ ἄμεινον ἐστὶν ὁμολογεῖν
 τὴν ποσότητα τῶν λοιπῶν συμβεβηκότων ὑποκείμενον. Ἄλλως τε
 γὰρ εἶεν ὡσεὶ ψάμμος χωρὶς ἀσβέστου, οὐθ' ἐνὸς κινουμένου ὄφει-
 λον καὶ τὰ λοιπὰ κινεῖσθαι. Καὶ μάλιστα διότι ὁρῶμεν τὰ συμβε-
 βηκότα ἐκεῖνα ἐκ τῶν περισταμένων αἰτιῶν θερμαίνεσθαι καὶ
 ψυχραίνεσθαι. Ἐπεὶ δὲ ἐκεῖσε οὐσίαν οἴνου, ἢ ἄρτου ὁμολο-
 γεῖν βλάσφημον, καὶ τὰ φυσικὰ τῶν αἰτίων πλάττειν ἀδύνατον,
 ἤτέον ἂν τὸ θερμὸν ἐκεῖνο, φέρε εἰπεῖν, οὐχὶ μὲν ἐκ τοῦ ἐγγύς
 ὄντος πυρὸς γεννᾶσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλάττεσθαι. Ταῦτα
 δὲ εἰ καὶ τῷ πολλαπλασιασμῷ τῶν θαυμάτων σφάζειν τις ἔχει,
 ἄμεινον δ' ὅμως ἐστὶ τῆς ἀνάγκης ἐκτὸς αὐτὰ μὴ πολλαπλα-
 σιάζειν, ἀλλ' ἐρεῖν τὴν ποσότητα εἶναι ἄμεσον [...] ὑποκεί-
 μενον τῶν συμβεβηκότων ἐκείνων¹².

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τῆς διάταξης τῆς θεματικῆς, ἡ μέθοδος του συ-
 νίσταται στὴν παράθεση τῶν ἀπόψεων τῶν «ἀντιπάλων»¹³, τὴν ἀνασκευὴ
 τῆς δόξας «τῶν ἐναντίων»¹⁴ καὶ τῆς διατύπωση τῶν δικῶν του θέσεων, τὶς
 ὁποῖες συχνὰ τεκμηριώνει μὲ τὴν ἐπίκληση τῆς πείρας¹⁵. Ὁ Σουγδουρῆς
 γνωρίζει καὶ συζητᾷ τὶς ἀντιλήψεις τῶν νεοτέρων, «τῶν σταγειριτομάχων»,
 ὅπως ἀποκαλεῖ ὀρισμένους ἀπὸ αὐτούς, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὀνομαστι-
 κῶς μνημονεύει τὸν Καρδανό¹⁶, μὲ ἀφορμὴ τῆς συζήτησης γιὰ τὰ ζεύγη τῶν
 ἰδοτήτων, θερμὸν-ψυχρόν, ξηρόν-ὕγρὸν, ποὺ ἐρμηνεύουν τὴν ποικιλία τῆς
 ὕλης. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Σουγδουρῆς

ὑποκάτω τῆς σελήνης ἀμέσως δίδοσθαι τὸ πῦρ ἤρνήσαντο πρῶ-
 τον τινὲς τῶν πάλαι φυσιολογούντων, οἵτινες τὸ τῆς γῆς κέ-
 ντρον ἴδιον ἔφασαν τόπον τοῦ πυρὸς, ἅτε δὴ τελειοτάτου τῶν
 στοιχείων. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις ὁ Καρδανός, καὶ τὸ ἡμέτερον

εἰς τὰ Ἰωάννινα περὶ τὸ 1700», *Κληρονομία* 1 (1969), σσ. 337-352· Δίνος Μπενάκης,
 «Σουγδουρῆς Γεώργιος», *Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικὸ* 9α (1988), σ. 326· Gerhard
 Podskalsky, *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft 1453-1821*,
 München, 1988, σσ. 44-45, 298-299. Τὸ θέμα θὰ πρέπει, ἴσως, νὰ ἐξετασθεῖ καὶ μέσα
 ἀπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἀπόψεων ποὺ ἐκφράζει ὁ Σουγδουρῆς στὸ κείμενο ποὺ παρουσιάζουμε.

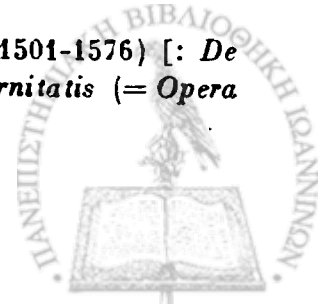
12. Γεώργιος Σουγδουρῆς, *Εἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου*, ρ. 15β· πβ. ρ. 21β καὶ ρ. 39β.

13. Ὁ.π., σ. 20β.

14. Ὁ.π., σ. 40β· πβ. ρ. 68β: «Ἀνασκευάσαντες γοῦν τάσδε τὰς δόξας, ἐξόν ἐστὶν
 ἡμῖν καὶ λέγειν περὶ τῆς ἡμετέρας. Ἔστω γοῦν ἡ ἡμετέρα».

15. Βλ. ρ. 47α: «Τὴν θέσιν ἐπιδείκνυσιν ἡ πείρα» ρ. 54α: «Ἡ θέσις ἐξ αὐτῆς τῆς
 πείρας ἐμφανεστάτοις παραδείγμασι φανεροῦται» ρ. 62α: «Ἡ θέσις πιστοῦται προφα-
 ρεστάτοις παραδείγμασιν».

16. Πρόκειται γιὰ τὸν Girolamo (Hieronymus) Cardanus (1501-1576) [: *De
 subtilitate rerum*, 1552· *De rerum varietate*, 1556· *Arcana aeternitatis* (= *Opera
 Omnia*, I-X, Lugduni, 1663)].

Εἰς τὰ τῶν φίλων.

Περὶ μεγέσεως, καὶ φθορᾶς

ΔΙΑΜΕΣΕΙΣ

Ὅτι μὲν ὁ τῆς φύσεως μύθος ἀδύτων ἐν τῇ πᾶσι περὶ οὐρανοῦ ἐκδοῖς, τὸ ἐν πᾶσι τοῦ φυσικοῦ σώματος ἰδῶν, τὸ φάνητον ἀμείνῃ ἢ ἀπάρτητον ἐξηγουμένους, καὶ πᾶσι λοιπῶν ἰδῶν τὴν ἀκρίβειαν ἐπιβλέψας, καὶ μάστιγα τῆς γεννητοῦ καὶ φυσικοῦ σώματος πᾶσι κοινῶς πᾶσι ἀπὸν γίγῃ τὰ ὑπὸ παραπίπτει. Καθὼς γὰρ καὶ πᾶσι ἐν ταῖς παραδόδοσι περὶ τῆς μεγέσεως, ἢ γίγῃ, καὶ περὶ τῆς φθορᾶς ἢ φθίνεῖ τὸ φυσικὸν σῶμα. Οὐδὲν δὲ καὶ περὶ τῆς ἀλλοιώσεως, ἢ διαφόρου λαβῶν ποιότητος ἀλλοιῶν. καὶ τέλος περὶ πᾶσι ἀπὸ τῶν ἀπαιτητῶν εἰς τὸ γεννητὸν τε καὶ φυσικὸν σῶμα. ἔγω γάρ.

Α:

ΔΙ:

μεγέσῃ ἐπὶ τὴν φύσιν καὶ ἐπὶ τὸν κόσμον ἡμεῖς Σουγδουρῆ

τουτι ἀληθές πῦρ ὑπάρχον ἠρονήσατο, καὶ ὑποκάτω τῆς σελήνης τὴν οἰκείαν ἔχειν σφαιῖραν φιλοσοφικῆς ἀπεφήνατο ληρωδίας ἐ-
ρεσχελίαν. Τουτωὶ καὶ τινές ἄλλοι συνηκολούθησαν ἐκ τῶν στα-
γειριτομάχων. Κατὰ τούτων γοῦν ἔστω ἡ ἡμετέρα θέσις¹⁷.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία του διαπνέεται ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία ποῦ δεσπόζει «ἐν τῇ τῶν περιπατητικῶν χορείᾳ»¹⁸, καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὀρισμένων, ἡσσο-
νος σημασίας, διαφοροποιήσεων, παραμένει στὸ πλαίσιο τῆς ἀριστοτελι-
κῆς φιλοσοφίας¹⁹. Συνιστᾷ ἐδραία πεποίθηση τοῦ Ἑπειρώτη στοχαστῆ ὅτι
στὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχουν εἴτε ad hoc ἐξηγήσεις γιὰ τὰ προ-
βλήματα φυσικῆς φιλοσοφίας, εἴτε in posse, τίς ὅποιες μπορούμε νὰ ἀνα-
δείξουμε μέσω τῆς συνάρθρωσης τῶν ἐπὶ μέρος θέσεων τοῦ Σταγειρίτη
καὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς συνδρομῆς τῶν σχολιαστῶν του²⁰.

Ὁ Σουγδουρῆς ἀποδέχεται τὴ διαίρεση τοῦ σύμπαντος σὲ ὑποσελήνια
καὶ ὑπερσελήνια περιοχὴ καὶ θεωρεῖ τὴν ταξιθέτηση αὐτῆ προϋποθετικὸ
στοιχεῖο τῆς κοσμικῆς εὐταξίας καὶ εὐαρμοστίας:

Ἄσύντακτος, γράφει, ἡ τοῦ παντὸς κόσμου δημιουργία εἶη
ἂν, τῶν αὐτοῦ μερῶν οὐ τῇ ὀρθῇ τάξει συναπτομένων. Τὰ μὲν
γοῦν τὸν ἀνώτερον, τὰ δὲ τὸν κατώτερον καὶ τινὰ τὸν μέσον
ἔδει τόπον καταλαμβάνειν. Ἐπειδὴ ἡ φύσις οὐ μόνον τῷ ὕδατι
τὴν οἰκείαν ψυχρότητα ἐχαρίσατο, ἀλλὰ καὶ ἰσχὺν αὐτῷ ἐνέβα-
λεν πρὸς τὴν ἐκείνης ἀνάκτησιν, ὅτ' ἀμέλει ἐκείνης τῶν ἐξω-
τερικῶν αἰτίων οἷα ἔστρεψεν. Οὕτως ἔδει καὶ τοῖς λοιποῖς
τῶν ὄντων ἰσχὺν μεταδιδόναι τοῦ ἀνακτῆσαι τὸν πρότερον καὶ
προσῆκοντα τόπον, ὅταν ἀμέλει ὑπ' ἐκείνου ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν
αἰτίων ἐξεβάλλοντο. Οὕτωςι γὰρ ἡ τάξις αὕτη καὶ ἡ τοῦ πα-
ντὸς δημιουργία διατηρεῖσθαι μᾶλλον ἐδύνατο. Ὅθεν τῆς κι-
νητικῆς δυνάμεως ἐκτός, ἦν ἔχουσι τὰ ἔμψυχα, καὶ τοῖς ἀψύ-
χοις δύναμις καὶ ἰσχὺς ἐδόθη, ἧ πρὸς τὸν οἰκεῖον φέρονται τόπον.
Ὅθεν τὸ πῦρ ἄνω, ἡ δὲ γῆ κάτω φέρεται καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως²¹.

17. Ὁ.π., φ. 78α.

18. Ὁ.π., φ. 77α. Συχνὰ ὑπογραμμίζει τίς ἐρμηνευτικὲς δυσκολίες τῶν περιπατη-
τικῶν. Βλ. φ. 76β: Σχετικὰ μὲ τὴν ὑφ' ἑαυτῶν στοιχείων «συγχίζεται [...] ἐνταῦθα καὶ ὁ
ἡμέτερος σύλλογος. Οἱ γὰρ τοῦ ἡμετέρου γένους περιπατητικοὶ τὰς δὲ τῶν ποιότητων,
εἶδη καὶ μορφὰς οὐσιώδεις τῶν ὄντων στοιχείων εἶναι φασί».

19. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ θέμα βλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση,
στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη, σσ. 179 κέ.

20. Βλ. ἐνδεικτ., φ. 110β, ὅπου ἀναφέρεται στὰ οὐσιώδη εἶδη τῶν στοιχείων: «Ἡ
θέσις τοῦ φιλοσόφου ἐστίν. Ὅστις κἄν ἐνιαχοῦ ταύτην διαλύσαι τὴν ἀπορίαν οὐκ ἠθέλη-
σε, ἀλλαχοῦ δὲ κατὰ τοὺς πάλαι αὐτὴν ὠμολόγησεν. Ἄλλοθι ὅμως οὕτωςι τὴν αὐτοῦ
γνώμην φανερὰν ἐποίησατο, ὥστε ἀμφισβητεῖν τοὺς περιπατητικούς μὴ δύνασθαι περὶ
τοῦ διδασκάλου. Ἀκούσατε αὐτοῦ ἐν τῷ περὶ Οὐρανοῦ Γ', ὕφει χγ' ἐνθα φησὶν...».

21. Ὁ.π., φφ. 99β-100α.

Τυπικὰ ἀριστοτελικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀποψὴ του γιὰ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦ-
φον, τὴν ὁποία ἀντιτάσσει κατὰ «τῶν νεωτέρων». "Ὅπως σημειώνει,
δείκνυσι γὰρ ἡ πεῖρα, ὅτι τὰ κουφότερα εἰσὶ καὶ ἀνωφερέστε-
ρα, τὰ δὲ βαρύτερα κατωφερέστερα. Ἄρ' οὖν ἡ δύναμις αὕτη,
ἢ ἄνω καὶ κάτω φέρεται τὰ στοιχεῖα, ἢ βαρύτης καὶ ἢ κουφό-
της ἐστὶ. Συμπληρώνει δὲ ὅτι ὀρίζεται ὡς βαρὺ μὲν οὖν τὸ
φέρεσθαι πεφυκὸς ἐπὶ τὸ μέσον, κοῦφον δὲ τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου.
Ἄρχῃ τις ἀμέλει ἐσωτερικὴ προσεχῶς διορίζουσα τὰ στοιχεῖα
πρὸς τὴν ἄνω ἢ τοὶ πρὸς τὴν κάτω φοράν²².

Τὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἔργο ποῦ παρουσιάζουμε ἐδῶ²³, δὲν εἶναι τὸ μο-
ναδικὸ τὸ ὁποῖο συνέγραψε ὁ Σουγδουρῆς στὴ Βενετία, στὴν ὁποία τὸν
συναντοῦμε ἤδη τὸ 1673²⁴. Σύμφωνα μὲ ὅσα σημειώνει στὸ φ. 24β, οἱ γὰρ
τοῦ Πλάτωνος ἀρχαιότεροι, οὐσίας καινῶς γεννᾶσθαι ἠρῆσαντο· καὶ οἱ μὲν
ἦσαν οἱ τῶν ἀτόμων προστάται, ὧν τοὺς λόγους ἐν τοῖς Φυσικοῖς ἀνεσκευ-
άσαμεν²⁵, θὰ πρέπει νὰ εἶχε συγγράψει καὶ ἄλλο ἔργο μὲ ἀντικείμενο τὴ
φυσικὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους πρὶν τὸ 1674.

22. "Ο.π., φφ. 102α-β· πβ. φ. 105β: «ἡ θέσις ἐστὶ κατὰ τινων τῶν νεωτέρων, οἵπερ
τὴν κίνησιν τῶν ἔπιτομένων οὕτω σαφηνίζουσι». Στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα οἱ ἀπόψεις
αὐτὲς ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν ὑποστηρικτές, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιστολιμαία δια-
μάχη ἀνάμεσα στὸν Νικόλαο Ζερζούλη καὶ τὸν Δωρόθεο Λέσβιο (1759), ποῦ ὑπερασπί-
ζεται, ὅπως καὶ ὁ Σουγδουρῆς, τὴν ἀριστοτελικὴν θέσιν. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Κώστας Θ.
Πέτσιος, Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη, σσ. 306 κέ.

23. Θὰ ἐκδοθεῖ στὴ σειρά τῶν *Κειμένων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας*, ποῦ ἐτοιμάζει
τὸ Κέντρο Ἑρευνῶν Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας (Τομέας Φιλοσοφίας) τοῦ Πανεπιστη-
μίου Ἰωαννίνων.

24. Βλ. Κωνσταντῖνος Δ. Μέρτζιος, «Ἡπειρωτικὰ Σταχυολογήματα», *Ἡπειρωτικὴ*
Ἔστια 11 (1962) σσ. 382-383: «Ἐν Βενετίᾳ ὁ Σουγδουρῆς συναντᾶται πρῶτην φοράν»
στὶς «13 Σεπτεμβρίου 1673, ὅτε ὑπογράφει ὡς μάρτυς...». Τὸ 1679 φέρεται ἐγγεγραμ-
μένος στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας. Βλ. Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, «Αἱ πράξεις ἐγ-
γραφῆς τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν τῆς Παδοῦσης (Μέρος Α'. Artisti). Συμπλήρωμα (ἔτη
1674-1701)», *Θησαυρίσματα* 8 (1971) σ. 191, ἀρ. 93: «*Sugduri Georgio del Zaccaria*
da Giannina: 2° anno». Τὸ 1680 ἦταν «*inquisitor*» τοῦ ἔθνους του. Βλ. Ἀρι-
στείδης Π. Στεργιέλλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστη-
μίου τῆς Πάδοβας*, Ἀθήνα, 1970, σ. 160. Σημαντικὰ στοιχεῖα παρέχουν οἱ αὐτόγραφες
ἐπιστολὲς τοῦ Σουγδουρῆ πρὸς τὴν ἀδελφὴν του Χάιδω Γλυκῆ, ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα στὴ
Βενετία (βλ. Κατάλογος Ἑγγράφων τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς
Ἑλλάδος, χφ. ἀρ. 7854, 7856, 7857, 7867, 7870). Δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Μητροπο-
λίτη Ἀθηναγόρα, «Σχολὴ Ἐπιφανείου Ἡγουμένου», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 4 (1929),
σσ. 70-78 Ἀναδημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Στέφανο Μπέττη, «Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς.
Ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους (1645-1725)», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 12 (1963), σσ. 498-501,
605-608.

25. Αὐτόθι: «τὴν μὲν οὐσίαν ἐὰν ὀλιγῶς λάβωμεν, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ τότε τι καὶ τὸ
σύνολον σημαίνει, κτιστὸν αἷτιον ὀλικὸν οὐδὲ ἐν γνώσκῃ, ὡς ἡμῖν ἐν τοῖς Φυσικοῖς ἤδη
δεδήλωται».

Παραθέτουμε στη συνέχεια τὴν κεφαλαίωση [Περιεχόμενα] τοῦ κειμένου, τὸν Πρόλογο καὶ τὸν Ἐπίλογο.

[ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ]

- φ. 4α: *Εἰς τὰ τοῦ Φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. Διαλέξεις*
- φ. 4β: *Διάλεξις Αη. Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τῆς τε οὐσιώδους, καὶ τῆς ἐπουσιώδους.*
Ζήτημα Αον. Τί ἐστὶν ἡ γένεσις καὶ ἡ οὐσιώδης τῶν ὄντων φθορά;
- φ. 5β: *Θέσις. Ἡ ἀπλῆ γένεσις ὀρθῶς ὠρίσται τῷ φιλοσόφῳ μεταβολὴ τοῦ ὄλου εἰς ὄλον, τοῦ αὐτοῦ μὴ διαμένοντος αἰσθητοῦ ὑποκειμένου.*
- φ. 9α: *Ζήτημα Βον. Πότερον ἐν τῇ οὐσιώδει φθορᾷ πάντα τὰ συμβεβηκότα φθείρεται μέχρι τῆς αἰῆς ὕλης διαλύσεως γενομένης.*
- φ. 9β: *Θέσις. Ἐν τῇ οὐσιώδει φθορᾷ πολλὰ τοῦ φθαρέντος συμβεβηκότα ἐν τῷ γεγεννημένῳ διαμένει. Οὕτως ὁ τῆς Ἀραβικῆς χορείας Ἀβερόσης, ὁ ἐρμηνευτῆς Ἀλέξανδρος, ὁ τὸν νοῦν ὀξύς Συμπλίκιος, σὺν τῇ λοιπῇ τῶν ἡμετέρων ὀξύτητι, οἷς σχεδὸν ὁ τῶν μεταγενεστέρων σύλλογος συνακολουθεῖ.*
- φ. 13β: *Ζήτημα Γον. Πότερον τῶν κοινῶν συμβεβηκότων ὑποκείμενον ἐστὶν ἡ αἰῆ ὕλη, ἢ ὄλον τὸ σύνθετον;*
- φ. 14α: *Θέσις Αη. Ἡ ποσότης καὶ τὰ λοιπὰ κοινὰ συμβεβηκότα ὑποκείμενον ἔχουσι τὴν αἰῆ ὕλην, οὐδαμῶς δὲ τὸ εἶδος. Τὴν θέσιν διαζήρηδην ὁ φιλόσοφος ἐρμηνεύει ἐν τῷ Εφ τῶν Φυσικῶν, ἰδιότητα μόνον τῆς ὕλης τὴν ποσότητα <κηρῦτων> καὶ ἐν τῷ Ζφ τῶν Μεταφυσικῶν ὕφει κφ τὴν ποσότητα λέγων ἄως ἐν τῇ ὕλει ὑφίστασθαι.*
- φ. 15β: *Θέσις Βα. Πιθανώτερον ἐστὶ τὴν ποσότητα μὲν ἀμέσως ἐν τῇ αἰῆ ὕλει, τὰ δὲ κοινὰ τῶν συμβεβηκότων ἐν αὐτῇ ὑποκεῖσθαι τῇ ποσότητι.*
- φ. 19α: *Διάλεξις Βα. Περὶ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου τῆς γενέσεως.*
Ζήτημα Αον. Ὅποιον ἐστὶ τὸ αἴτιον τὸ ἀμέσως ποιητικὸν τῶν συμβεβηκότων;
- φ. 19β: *Θέσις Αη. Ἡ οὐσία δύναται μόνη ἐκεῖνα δὴ τὰ συμβεβηκότα ποιεῖν, ἅπερ εἰσὶν αὐτῇ ἴδια καὶ πάθη. Δύναται δὲ καὶ ὡς*

κύριον αἴτιον συντρέχειν σὺν τοῖς συμβεβηκόσι εἰς τινῶν ἐσωτερικῶν συμβεβηκότων.

- φ. 22α: Θέσις Βα. Δύναται προσέτι ἡ οὐσία ἦτοι ὡς ὀλικόν, ἦτοι ὡς μερικόν αἴτιον ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὑποκείμενον τὰ συμβεβηκότα ποιεῖν.
- φ. 23α: Θέσις Γη. Δύναται καὶ τὸ συμβεβηκὸς αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἕτερον συμβεβηκὸς ποιῆσαι.
- φ. 24β: Ζήτημα Βον. Τίς ἐστὶν ἡ ἄμεσος αἰτία τῆς οὐσίας;
- φ. 25α: Θέσις Αη. Τὸ κύριον καὶ ἄμεσον αἴτιον τῆς οὐσίας, μόνον εἶναι τὸ συμβεβηκὸς ἀδύνατον πάνυ.
- φ. 26α: Θέσις Βα. Οὔτε μὴν τὸ συμβεβηκὸς δύναται ἀμέσως γεννᾶν τὴν οὐσίαν, καὶν λέγεται οὐ τῇ ἰδίᾳ ἀλλὰ τῇ τῆς οὐσίας ἰσχυρῇ ἐνεργεῖν.
- φ. 27β: Θέσις Γη. Οὐ μόνον οὐκ εἰσὶ τὰ συμβεβηκότα ὀλικόν καὶ ἄμεσον τῆς οὐσίας αἴτιον, ἀλλ' οὔτε μὴν μερικῶς εἰς τὴν τῆς οὐσίας γέννησιν συνδράμουσιν.
- φ. 28α: Θέσις Δη. Τὸ ἄμεσον καὶ ὀλικόν τῆς οὐσίας αἴτιον ἡ οὐσία ὑπάρχει.
- φ. 32α: Διάλεξις Γη. Περὶ τῆς ἀλλοιώσεως, ἐπιτάσεως τε καὶ ἀνέσεως. Ζήτημα Αον. Τί ἐστὶν ἀλλοίωσις;
- φ. 32β: Θέσις. Ὁ τῆς ἀλλοιώσεως πρὸς τοῦ φιλοσόφου ἀποδοθεὶς ὁρισμὸς ἀληθὴς ἐστίν.
- φ. 35α: Ζήτημα Βον. Πῶς ξυμβαίνει γίνεσθαι τὴν ἐπίτασιν;
- φ. 35β: Θέσις Αη. Ἡ ἐπίτασις οὐ γίνεται γιγνομένης τῆς τελειότερας ποιότητος, καὶ φθειρομένης τῆς προτέρας ἀτελεστεράς. Οὔτε ἡ ἀνεσις κατὰ τὸ ἀνάπαλιν.
- φ. 37β: Θέσις Βα. Ἡ ἐπίτασις οὐ γίνεται ἀναιρουμένου τοῦ ἐναντίου πάθους καὶ φθειρομένου ἐν τῷ ὑποκειμένῳ.
- φ. 39α: Θέσις Γη. Ἡ ἐπίτασις οὐ γίνεται διὰ ταυτησὶ τῆς ῥιζώσεως τῆς ποιότητος, κατὰ τὸν τρόπον ὃν εἶπομεν.
- φ. 40β: Ζήτημα Γον. Πότερον ἡ ἐπίτασις γίνεται παρατιθεμένων διαφόρων βαθμῶν ἐν τῷ αὐτῷ τοῦ ὑποκειμένου μέρει;
Θέσις. Ἡ ἐπίτασις γίνεται παρατιθεμένων βαθμῶν ἐν τῷ αὐτῷ τοῦ ὑποκειμένου μέρει. Οὕτως ὁμοθυμαδὸν οἱ περὶ Σκότον, οἷς κοινῶς οἱ θεολόγοι τε καὶ φυσιολόγοι ξυμβαίνει ἅπαντες.
- φ. 43β: Ζήτημα Δον. Πότερον τὰ μέρη, εἰτοῦν οἱ βαθμοὶ τῆς ἐπιτάσεως ὁμογενεῖς ἐστίν, ἢ ἕτερογενεῖς;
- φ. 44α: Θέσις. Ὅμογενεῖς εἰσὶν οἱ τῆς ἐπιτάσεως βαθμοὶ πάντες.

- φ. 47α: Ζήτημα Εον. Πότερον και πῶς ἡ ποιότης ἐπιτείνεται ἐν τῇ ἀντιπεριστάσει;
- Θέσις. Ἡ τοῦ ἐναντίου ἀντιπερίστασις διορίζει τὴν περιεσφαλιμένην, καὶ ἅτε δὴ πολυορκημένη ποιότητα ἐπιτείνεσθαι.
- φ. 50α: Διάλεξις Δη. Περὶ τῆς σφαίρας τῶν ποιότητων.
Ζήτημα Αον. Περὶ τῆς σφαίρας τῆς ἐνεργείας, καὶ τίνι τρόπῳ ἐν αὐτῇ ἡ ποιότης παρεκτείνεται;
- φ. 52α: Θέσις. Ἡ ποιότης παρεκτείνεται ἐν τῇ οἰκείᾳ τῆς ἐνεργείας σφαίρα. Ὁμοίως ἀνομοίως κατὰ τὴν γεωμετρικὴν συμμετρίαν.
- φ. 53β: Ζήτημα Βον. Πότερον τὸ ὅμοιον ἐνεργεῖ πρὸς τὸ ὅμοιον;
- φ. 54α: Θέσις Αη. Τὸ ὅμοιον οὐκ ἐνεργεῖ φθαρτικῶς πρὸς τὸ ὅμοιον.
- φ. 56α: Θέσις Βα. Οὔτε μὴν τὸ ὅμοιον ἐνεργεῖ πρὸς τὸ ὅμοιον τελεταρχικῇ ἐνεργείᾳ.
- φ. 58α: Ζήτημα Γον. Πότερον τὸ ὅμοιον ἐνεργεῖ πρὸς τὸ ὅμοιον τοῦλάχιστον ἐν τῇ ἀνακάμψει.
- φ. 59β: Θέσις. Οὔτε μὴν ἐν τῇ ἀνακαμπτικῇ ἐνεργείᾳ τὸ ὅμοιον ἐνεργεῖ πρὸς τὸ ὅμοιον.
- φ. 61α: Ζήτημα Δον. Πότερον ξυμβαίνει ἀντενέργεια ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῶν ποιότητων.
- φ. 62α: Θέσις. Ὁμολογητέον τὴν ἀντενέργειαν ἐν τοῖς ἐναντίοις τῶν ἐνεργούντων, ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ μέρει τοῦ ὑποκειμένου ἐστὶ τῇ φιλοσόφου καὶ κοινῇ τῶν περιπατητικῶν ἀπάντων.
- φ. 65α: Ζήτημα Εον. Πῶς ξυμβαίνει γίνεσθαι τὴν μανότητα καὶ πυκνότητα.
- φ. 68β: Ζήτημα ΣΤον. Ἡ ἀληθὴς τῆς μανώσεως δόξα σαφηνίζεται.
Θέσις: Ἡ μάνωσις εἰδικῶς γίνεσθαι διὰ μείζονος πραγματικῆς τῶν μερῶν ἐκτάσεως τῆς ὕλης, δι' ἧς ἐν μείζονι διαστήματι καὶ μείζονι διαστάσει τάττεται. Ἡ δὲ πύκνωσις διὰ μείζονος συστολῆς τῶν αὐτῶν μερῶν ἀποτελεῖται. Αἰτιολογικῶς δ' ἐστὶν ἐν ταῖς ποιότησι ταῖς γεγενημέναις ἐν τῇ ὕλῃ ἐκείνῃ δὴ τὴν μείζονα συστολὴν, ἧτοι ἕκτασιν ἐπιζητούσαις. Ἡ θέσις ἐστὶ κοινὴ τῶν νεωτέρων.
- φ. 72α: Εἰς τὸ Βον Περὶ Γενέσεως καὶ φθορᾶς. ΕἰΤΟΥΝ περὶ στοιχείων.
Διάλεξις Αη. Περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στοιχείων.
Ζήτημα Αον. Πότερον, καὶ τί, καὶ πόσα εἰσὶ τὰ στοιχεῖα;
- φ. 76β: Ζήτημα Βον. Πότερον τὰ στοιχεῖα ἐξ ὕλης καὶ οὐσιώδους μορφῆς συνίστανται;

- Θέσις. Τὰ εἶδη οὐσιώδη τῶν στοιχείων τῶν αῶν καὶ τεσσάρων ποιοτήτων διενηνόχασιν.
- φ. 79α: Ζήτημα Γον. Πότερον ἢ σφαῖρα τοῦ πυρός ὑποκάτω ἐστὶ τῆς σελήνης;
- Θέσις. Πιθανὸν ἐστὶν ὑποκάτω τῆς σελήνης ἀμέσως εἶναι τὸ πῦρ. Ἡ δυνὰς ἐστὶ τοῦ φιλοσόφου ἐν τῷ Γω περὶ Γενέσεως Ζῶων, κεφ. ιαψ καὶ ἐν τῷ Αω τῶν Μετεώρων κεφ. γω καὶ ἐν τῷ περὶ Οὐρανοῦ Γω ὕφει λδψ. Συνάδει δὲ καὶ ὁ θεῖος Πλάτων ἐν Τιμαίῳ, πολλοὶ τε καὶ ἄλλοι ἐν τε τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἀστρονομίᾳ διατρέψαντες.
- φ. 81α: Διάλεξις Βα. Περὶ τῶν ποιοτήτων τῶν στοιχείων.
Ζήτημα Αον. Τίνες, καὶ πόσαι αἱ ποιότητες τῶν στοιχείων.
- φ. 81β: Θέσις Αη. Αἱ αἱ τῶν στοιχείων ποιότητες ὀρθῶς ὀρίζονται τοῖς λέγουσιν, ἐκείνας εἶναι, αἵτινες οὔτε ἐξ ἐτέρων, οὔτε ἐξ ἀλλήλων εἰσὶν, ἀλλὰ πᾶσαι ἐκ τούτων γίνονται.
- Θέσις Βα. Αἱ αἱ ποιότητες 4 εἰσὶ μόνον. Οὕτω κοινῶς ἐν Περιπάτῳ.
- φ. 82β: Θέσις Γη. Πραγματικαὶ καὶ ἀληθεῖς εἰσὶν ἅπασαι αἱ τεθεῖσαι ποιότητες. Ἡ θέσις ἐστὶ κοινὴ κατὰ τινῶν λεγόντων τὴν ψυχρότητα καὶ ξηρότητα στεροῦσαι εἶναι, οἷς ὁ Καρδανὸς συνηκολούθησε.
- φ. 86α: Ζήτημα Βον. Τίς ὁ ἐν μέρει ὀρισμὸς τῶν αῶν ποιοτήτων;
- φ. 86β: Θέσις. Ἀκριβῶς καὶ κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν ὠρίσατο τὰς ποιότητας ὁ φιλόσοφος διὰ τοῦ συγκρίνειν καὶ διακρίνειν, καὶ ἐνωρίστου καὶ δυσωρίστου.
- φ. 90β: Ζήτημα Γον. Πῶς αἱ αἱ τῶν ποιοτήτων τοῖς στοιχείοις ξυμβαίνουσι.
- Θέσις Αη. Ἡ γῆ ψυχρὰ ἐστὶ καὶ ξηρά.
- φ. 91α: Θέσις Βα. Τὸ ὕδωρ ψυχρὸν τε ἐστὶ καὶ ὑγρὸν.
- φ. 91β: Θέσις Γη. Ὁ ἀήρ ὑγρὸς τε ἐστὶ καὶ θερμὸς. Ἡ θέσις ἐστὶ κατὰ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τῶν Στωϊκῶν, τοῦ Γαληνοῦ, Καρδανοῦ, Ἀβελιάγα, καὶ ἐτέρων πολλῶν.
- φ. 92α: Θέσις Δη. Τὸ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν ἐστίν.
- φ. 94β: Θέσις Εη. Τῷ πυρὶ ξυμβαίνει τὸ θερμὸν ἐν ἄκρῳ, τὸ δὲ ξηρὸν ἐν ὑπερβαίνοντι βαθμῷ τοῦτέστιν βαθμῷ τοὺς τέτταρις ὑπερβαίνοντι. Τῷ ἀέρι ξυμβαίνει τὸ ὑγρὸν ἐν ἄκρῳ, τὸ δὲ θερμὸν ἐν ὑπερβαίνοντι. Τῷ ὕδατι τὸ ψυχρὸν ἐν ἄκρῳ, τὸ δὲ ὑγρὸν ἐν ὑπερβαίνοντι. Καὶ τέλος τῇ γῇ τὸ ξηρὸν ἐν ἄκρῳ καὶ τῷ ψυχρῷ ἐν ὑπερβαίνοντι βαθμῷ. Οὕτως ἀπεφάνητο ὁ Σταγειριώτης ἐν τῷ περὶ Γενέσεως Βω

ὑφει κγω λέγων. Γῆ μὲν γὰρ ξηροῦ μᾶλλον, ἢ ψυχροῦ.
 Ὑδωρ δὲ ψυχροῦ ἢ ὑγροῦ. Ἄηρ δὲ ὑγροῦ ἢ θερμοῦ. Πῦρ
 [δὲ] θερμοῦ ἢ ξηροῦ.

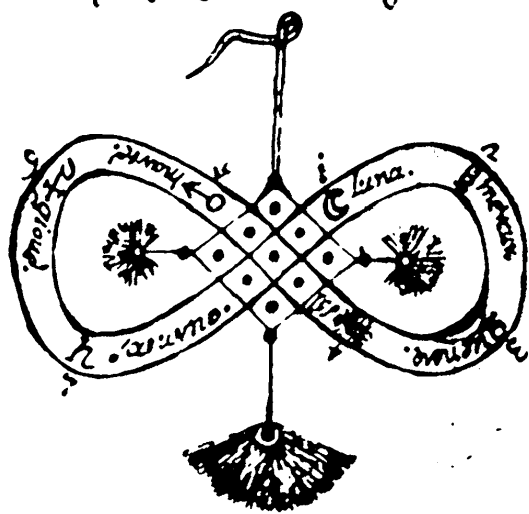
- φ. 99β: Διάλεξις Γη. Περὶ τῶν κινητικῶν δυνάμεων τῶν στοιχείων τε καὶ μικτῶν.
 Ζήτημα Αον. Πότερον τὰ στοιχεῖα τὴν οἰκείαν ἔχουσι κινητικὴν δύναμιν καὶ τί ἐστίν.
- φ. 100α: Θέσις Λη. Αἱ κινητικαὶ δυνάμεις ἐσωτερικῶς εἰσὶ τοῖς στοιχείοις, οἷς ἀφ' ἐαυτῶν κινουῦνται πρὸς κτῆσιν τῶν οἰκείων τόπων. Ἡ θέσις ἐστὶ προφανέστατα τοῦ φιλοσόφου ἐν τῷ Δω περὶ Οὐρανοῦ, ὑφει κδω λέγοντος. Πλήν ὅτι τὰ μὲν ἐν αὐτοῖς δοκεῖ ἔχειν ἀρχὴν τῆς μεταβολῆς, λέγω δὲ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον κλπ. Ξυνάδει καὶ ὁ Σκότος, καὶ πολλοὶ τινες ἄλλοι τῶν νεωτέρων κοινῶς.
- φ. 102α: Ζήτημα Βον. Σαφηνίζεται τὰ πρὸς τὴν κορυφήν καὶ βαρύτητα ἀνήκοντα.
- φ. 105α: Ζήτημα Γον. Σαφηνίζεται τὰ πρὸς τὴν κίνησιν τῶν ῥιπτομένων ἀνήκοντα.
- φ. 105β: Θέσις. Ἡ βία κινήσιν τῶν ῥιπτομένων διὰ τινος ποιότητος ἐκ τοῦ κινητοῦ καὶ ὥστου γεγεννημένης, ἥτις ῥοπή καὶ ὤθησις ἐπωνόμασται, ἀποτελεῖται.
- φ. 108α: Διάλεξις Δη. Περὶ τῆς μεταλλάξεως τῶν στοιχείων.
 Ζήτημα Αον. Τί, καὶ πότερον ἐστὶν ἡ μίξις;
- φ. 108β: Θέσις Λη. Ὁρθῶς τὴν εἰδικὴν μίξιν ὁ φιλόσοφος ὠρίσατο ἐν τῷ ἐσχάτῳ ὑφει τοῦ Αον περὶ Γενέσεως λέγων. Ἡ μίξις ἐστὶ τῶν μικτῶν ἀλλοιωθέντων ἔνωσις.
- φ. 109α: Θέσις Βα. Δίδονται πραγματικῶς ἢ παρ' ἡμῶν ὀρισθεῖσα μίξις.
- φ. 110α: Ζήτημα Βον. Πότερον τὰ στοιχεῖα ἐν τοῖς μικτοῖς περιμένουσιν ἐντελεχεία ἢ μόνον δυνάμει;
- φ. 110β: Θέσις. Τὰ οὐσιώδη τῶν στοιχείων εἶδη ἐν τοῖς μικτοῖς ἐντελεχεία οὐ περιμένουσιν. Οὕτως ἢ κοινῇ τῶν νεωτέρων δόξα.

καὶ περὶ μεν ἴσων ποικίλων ἢ ἴσων πρὸς γενέσεως ἢ σφοδρᾶς,
ἀρκείτω ἰσοκύβητα . ω . ω .

Γεωργίος ἱεροδιάκονος σουγδουρῆς ἐκ πόλεως Ἰωαννίνων.

ἴδ' 4 φερταριε ἴδ' ἐμ' ἰσὺν γενέσειω.

Τὸ φ. 113α τοῦ χφ. 87 τοῦ ΜΠΤ.

[ΠΡΟΛΟΓΟΣ φ. 4α]

Ἐπεὶ μὲν ὁ τῆς φύσεως μύστης ἀδύτων ἐν τῇ τῶν περὶ Οὐρανοῦ ἐκδόσει, τὸ ἐν τῶν τοῦ φυσικοῦ σώματος εἰδῶν, τὸ οὐράνιον ἀμέλει καὶ ἄφθαρτον ἐξηκριβώσατο, καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τὴν ἀκροτάτην θέαν, καὶ μάλιστα τὴν γεννητοῦ καὶ φθαροῦ σώματος τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων γένει τὰ νῦν παρατίθησι. Χρῆ γοῦν καὶ ἡμᾶς ἐνταῦθα παραδιδόναι περὶ τε τῆς γενέσεως, ἣ γίγνεται, καὶ περὶ φθορᾶς, ἣ φθείρεται τὸ φυσικὸν σῶμα. Ὅμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἀλλοιώσεως, ἣ διαφόρους λαβὸν ποιότητος ἀλλοιοῦται. Καὶ τέλος περὶ τῶν ἀνηκόντων ἀπάντων εἰς τὸ γεννητὸν τε καὶ φθαρόν σῶμα. Ἔστω γοῦν.

[ΕΠΙΛΟΓΟΣ φφ. 112β-113α]

Φαμὲν ὅτι τὰ στοιχεῖα ἐν τοῖς μικτοῖς διαμένειν λέγεται, διότι ἐν πάσῃ καινῇ μίξει ἀναγκαίως ἐπιζητεῖται, καὶ μένουσιν ἐν τοῖς μικτοῖς διορισμένως κατὰ τὰς αὐτῶν ποιότητος ἀπάσας. Ἄλλ' ἐν μικτὸν οὐκ ἐπιζητεῖται διορισμένως πρὸς τὴν ἑτέρου γέννησιν, οὔτε μὴν διαμένει ἐν τῷ γεγεννημένῳ κατὰ πάσας, ἀλλὰ κατὰ τινὰς μόνον τῶν ποιότητων. Ὅθεν οὐ λέγεται ἀπολύτως ἐν τῷ μικτῷ διαμένειν. | Καὶ περὶ μὲν τῶν στοιχείων καὶ τῶν περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς ἀρκείσθω τσαῦτα.

Γεώργιος ἱεροδιάκονος σουγδουρῆς ἐκ πόλεως Ἰωαννίνων. 1674
φεβρουαρίου 16 ἐν τῇ τῶν Ἐνετιῶν.

